

ГУМАНІЗАЦІЯ І ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 316.4

А. В. Слободянюк, канд. соціол. наук

ЗНАЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ЯК НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розкрито значення розвитку та застосування соціологічного знання в сучасному українському суспільстві та необхідність викладання соціології як навчальної дисципліни у всіх навчальних закладах II–IV рівня акредитації України.

Вступ

Ми живемо сьогодні, на початку XXI сторіччя, у світі, сповненому тривоги, але водночас і дивовижних перспектив на майбутнє. Цей світ вирує змінами, позначений глибокими конфліктами, напруженнями та суспільними розколами, як і руйнівним впливом сучасної технології на навколишнє середовище. Проте, ми спроможні контролювати свою долю і змінювати кожен своє життя, сподіваючись на краще, чого попередні покоління навіть уявити собі не могли.

Як постав сьогоднішній світ? Чому умови нашого життя так відрізняються від тих, за яких жили наші батьки й діди? В якому напрямку відбуватимуться зміни в майбутньому? Ці питання становлять щонайактуальніший інтерес для соціології — наукової галузі, яка, з огляду на сказане вище, має відігравати роль у новітній інтелектуальній культурі.

Протягом тривалого часу, в епоху радянських часів, в технічних вищих навчальних закладах країни існувала ситуація, коли в навчальних планах майже не знаходилося місця соціологічним, психологічним дисциплінам, а оптимальна модель підготовки майбутніх фахівців інженерно-технічного профілю передбачала засвоєння, головним чином, спеціальних знань. В результаті, як зазначає Е. Лузік, система вищої технічної освіти перетворилася на «чітко виражене стандартизоване «техноцентричне» середовище з культом спеціальних дисциплін» [1].

Прорив у суспільній свідомості на користь соціології відбувся на початку 90-х років XX століття. З усвідомленням того, що праця в сучасних умовах містить в собі поряд із спеціалізованими аспектами величезну кількість соціогуманітарних складових, було внесено зміни в навчальні плани. Важливим компонентом освіти майбутнього фахівця стала ціла низка соціальних та гуманітарних дисциплін, в тому числі соціологія. Соціологія прийшла у вищу школу однією із самостійних галузей знань, швидко здобула авторитет і викликала інтерес у молоді.

В Україні статус базової дисципліни в державних навчальних закладах соціологія отримала завдяки постанові Міністерства освіти України, що була прийнята у травні 1993 року. Це сприяло тому, що соціологія стала обов'язковою для викладання в усіх навчальних закладах III та IV рівня акредитації. Позитивним моментом у підвищенні якості викладання соціології вважається створення свого часу Державної атестаційної комісії та Фахової ради з соціальних наук (остання припинила своє існування у 2003 році). Поліпшилося становище соціології як навчальної дисципліни у вищих навчальних закладах і завдяки Указу Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» (квітень 2001) [2]. Також у листі Міністерства освіти і науки України «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2001/2002 навчальному році» було рекомендовано, щоб мінімальна кількість годин із соціології у навчальних планах та робочих навчальних програмах у навчальних закладах II–IV рівня акредитації складала 108. Деякі ВНЗ відреагували на ці рекомендації і збільшили обсяг цієї навчальної дисципліни до двох кредитів. Але реальність є такою, що далеко не всі курси відповідають зазначеному обсягові, або ж взагалі складають один кредит, приблизно половина з якого — години на самостійну роботу студентів. До того ж в аналогічному документі Міносвіти і науки України на 2002/2003 навчальний рік вже був рекомендований тільки

один кредит [3—4].

Постановка проблеми

В 2009 році Указом міністра освіти і науки України № 642 від 09.07.2009 р. «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» соціологія взагалі була вилучена із списку обов'язкових для вивчення дисциплін і переведена в категорію дисциплін «За вибором студента». Реально ж ситуація склалася така, що, за ідеєю можновладців, студент, обираючи одну дисципліну, автоматично стає позбавлений можливості обрати низку інших гуманітарних дисциплін, які донедавна вивчали його попередники. Адже існує чітке обмеження кількості гуманітарних предметів, які можна вибрати із запропонованого списку, який має складатися не менше, ніж із 20 предметів. Які ж наслідки для українського суспільства, особливо в сучасних умовах, може мати така ситуація?

Основна частина

Кожне суспільство характеризується показником «якість життя». Проте мало хто цікавиться, за якими саме критеріями проходить це оцінювання. Існує три групи комплексних індикаторів якості життя. Перший — оцінюється здоров'я населення та демографічні показники в державі (рівень народжуваності, тривалість життя тощо). Другий — оцінюється рівень задоволення населення побутовою сферою (якість житла, якість та режим харчування, наявність та достойно оплачуване місце роботи), чи задоволене населення в соціальному плані (якість та рівень доступності освіти та медичного обслуговування, рівень злочинності, рівень корупції влади). Третій — оцінюється рівень духовного стану суспільства. В розвинутих державах ці індикатори закріплені законодавчо і влада не має права їх порушити.

На сьогоднішній день ситуація в Україні є незадовільною за кожним із цих індикаторів. Так, в Україні рівень смертності майже в півтора рази перевищує рівень народжуваності, кількість розлучень майже в два рази перевищує кількість шлюбів. За 2009 рік населення України скоротилося на 180,8 тисяч чоловік, в середньому за місяць скорочується більше, ніж на 15 тис. чоловік, і зараз нараховує вже менше, ніж 46 мільйонів чоловік. Серед багатьох причин варто було б виділити такі, як аборти і пропаганда «безпечного сексу». За роки незалежності в Україні було офіційно зроблено близько 32 мільйонів абортів, що значно більше від кількості народжених, а лише за 2009 рік було зроблено 4 тисячі абортів українськими підлітками віком 14—17 років. Серед українських школярів у 1 класі налічується 30 % дітей, які мають хронічні захворювання, у 5 класі — 50 %, у 9 класі — 64 %. За оцінками ООН в [Україні найвищі темпи поширення ВІЛ-інфекції](#). Україна займає за кількістю випадків захворювання на туберкульоз 2 місце у Європі. На сьогодні 70 % українців живуть за межею бідності. За словами Уповноваженого Верховної Ради з прав людини саме 70 % населення України за критеріями бідності Світового банку живе не більше, ніж на три долари в день. Україна займає перше місце у світі за рівнем підліткового алкоголізму та тютюнопаління серед підлітків, де 40 відсотків підлітків вживають алкогольні напої принаймні раз на місяць. Як повідомляє прес-служба відомства, на сьогодні в тюремному ув'язненні перебувають більше 40 тисяч чоловік за наявності не більше 36,4 тисячі місць згідно з нормою площі 2,5 квадратні метри на одного ув'язненого. Існуючий ріст чисельності ув'язнених значно ускладнює проблему їхнього розміщення, матеріально-побутового й медико-санітарного забезпечення. Разом з тим статистика останнього років не дає приводу для оптимізму й надії на зниження чисельності ув'язнених. У відомстві відзначають, що в період із січня 2009 року по квітень 2010 року чисельність ув'язнених зросла більше, ніж на 8 тисяч. У рейтингу Freedom House за рівнем свободи слова ми перебуваємо на одній сходинці з Мексикою та Кувейтом. На жаль, сходинка ця невисока — 115 місце — і далеко не кращий результат за роки незалежності. Так, ще зовсім недавно, в 2007 році, Україна займала 92-у позицію. Міжнародна організація Transparency International після річної перерви оголосила результати дослідження «Барометр корупції у світі» за 2009-й рік. Для оцінки корумпованості галузей у різних країнах світу була введена п'ятибальна шкала коефіцієнтів: від 5 («дуже корумпована») до 1 («зовсім не корумпована»). В Україні робились більш ніж песимістичні оцінки. Найвищий бал корумпованості (4,5) українці виставили судовій системі, чиновникам і парламенту, партії одержали 4,4, а бізнес — 4,3 [5]. І це далеко не весь список проблем сучасного українського суспільства.

Яке ж місце у вирішенні зазначених проблем займають соціологічні знання? Як можна, озброї-

ввшись соціологічною інформацією, покращити ситуацію?

Соціологія — це наука, що вивчає структури суспільства, їхні елементи, соціальні процеси, що відбуваються у цих структурах. Такий підхід до вивчення складного суспільства забезпечує можливість для всебічного вивчення всіх елементів суспільства. У системі всіх наук соціологія — єдина наука, що вивчає суспільство в цілому, у комплексі, у всій складності й різноманітності соціальних процесів, відносин й явищ. Соціологія робить глобальні узагальнення, виводить найзагальніші закономірності життєдіяльності всього суспільства й окремих соціальних груп у ньому, а також виявляє відношення людини й суспільства, суспільства й природи. Основна особливість соціологічного підходу — комплексний характер. Соціологія виявляє загальні закономірності у різних сферах соціального буття [6].

Соціологія вивчає людину як принципово суспільну істоту, тобто як істоту, що народжується, формується й діє всередині певного співтовариства, всередині певної системи суспільних зв'язків і відносин. Соціологія відмовляється говорити про людину як про «людину взагалі». Різним епохам, різним співтовариствам відповідають різні типи людини. Людина не народжується на незаселеному острові. Людина живе й формується серед людей. У такому підході складається особливість соціології як науки, її специфіка.

Без розуміння устрою соціального світу, що нас оточує, в наш час дуже складно орієнтуватися в суспільстві, а тим більше ним управляти. Тому соціологічна експертиза зараз використовується для прийняття державних рішень, законів, управління бізнесом. Без неї не обходяться журналістика й реклама, суспільні й правозахисні організації. Звичайно, є багато прикладів, де рішення й зараз приймаються навмання, але такі організації (або країни) згодом відстають від своїх сусідів і конкурентів. Соціологія є своєрідним дзеркалом суспільства, у якому відображаються всі його явища та проблеми.

Результати, що отримує соціолог, можна використати як інструмент для підвищення ефективності економіки в масштабах як всієї країни, так й окремих регіонів, для поліпшення керування підприємствами і їхнім персоналом, для підвищення ефективності соціальної політики в мегаполісах, для вирішення проблем нерівності, бідності, етнічних і релігійних конфліктів...

Іншими словами, соціолог вивчає, як улаштоване суспільство і його частини — від великих корпорацій і вищих органів влади до шкільного класу й родини, — і як все це функціонує й змінюється.

Соціологія описує й намагається пояснити ті процеси і явища, які існують у суспільстві, надає цю інформацію чиновникам, владі, для того, щоб ті могли вирішувати проблеми суспільства (адже, не знаючи проблем, не можна їх вирішити), прогнозує на основі отриманої інформації можливі явища й процеси в майбутньому, формує певні соціальні зразки, стереотипи. Через ці функції соціологія впливає на все життя всього суспільства.

Найважливіша соціологічна проблема освіти — формування культури, гуманітарна підготовка студентів. Завжди є спокуса готувати фахівця вузького профілю — це потребує менших витрат. В усьому цивілізованому світі ставка була зроблена на університетську освіту, а в нашій країні — на вузькоспеціалізовані ВНЗ. У результаті страждає не тільки справа, але обкрадається сама людина, адже гарна гуманітарна, загальнокультурна підготовка дає можливість вести повноцінне життя.

Відомо, що в американських університетах на вивчення гуманітарних й соціальних наук відводиться від чверті до третини навчального часу навіть на технічних факультетах. Позиція керівників тамтешніх університетів приблизно така: «Наше завдання не тільки підготувати студентів до того, щоб заробляти на життя, але й навчити, як жити. І соціально-гуманітарні предмети є складовою частиною підготовки студента до життя».

Справа ще й у тому, що, коли в 18—20 років молода людина вивчає математику, біологію, інформатику, вона ще не знає, що в 40—45 років їй більше будуть потрібні соціологія, психологія, право. У цьому віці гарний фахівець — уже керівник, батько сімейства, суспільний або політичний діяч, також виконує й інші соціальні ролі, де в першу чергу потрібні знання соціології, психології, конфліктології, науки управління.

Важливо, щоб кожен чітко усвідомив: для досягнення дисциплін гуманітарного профілю необхідне глибоке їх розуміння, осмислення, світоглядне сприйняття. Методика викладання соціології (науки, яка тісно пов'язана з реальною дійсністю, з суспільством) не схожа на методику засвоєння математичних, економічних чи то мовних дисциплін. Тут на перший план виходить здатність до розмірковування, судження. Швидкість мислення менш важлива, ніж його гнучкість та здатність сприймати й оцінювати різні думки. Освіта не повинна обмежуватися лише передачею традицій,

знань та навичок. Щодо соціології, то вона покликана поліпшувати здатність людини знаходити сенс у різних ситуаціях, процесах та явищах, глибоко їх осмислювати, усвідомлювати.

У процесі навчання студент вивчає значну кількість дисциплін. Звичайно, залежно від професії велику роль у формуванні професійних навичок насамперед відіграють спеціальні дисципліни — це ті, знання яких будуть використані безпосередньо у професійній діяльності (для економічних закладів — це бухгалтерський облік, економічний аналіз, низка інших економічних дисциплін). Однак не варто відкидати предмети, без вивчення яких неможливо повною мірою сформувати та підвищити освіченість, загальний розумовий рівень, розвинути вміння мислити, спілкуватися, сформувати і розширити світогляд і т. ін., тобто, без засвоєння яких не можна сказати, що така людина є носієм високої культури, освіченості.

Сучасна соціологія являє собою гігантський масив соціальних знань, дослідницьких технологій, методик, з допомогою яких вони охоплюють особливий аспект суспільства — соціальну реальність, процеси і явища соціального життя людей, соціальні сфери. Цей масив невпинно поповнюється новими знаннями, швидкість приросту яких є досить високою. Безперечно, справа ця винятково складна, тривала і відповідальна.

Вивчення соціології допоможе сформувати у майбутніх спеціалістів соціологічне мислення та культуру, сформувати алгоритм з'ясування природи соціальних процесів та явищ. Адже, як ще наголошував основоположник української соціології Микита Шаповал, «лише після того, як значна більшість людей навчиться розуміти природу суспільної організації, коли суспільне життя стане предметом пильного вивчення..., соціологія стане справою не окремих піонерів, а першою наукою, яку мусить пізнати людина...» [7].

Освоєння курсу соціології дозволить також оволодіти фундаментальними основами важливих знань, уміннями та навичками з підготовки та проведення конкретних соціологічних досліджень у практичній діяльності, оскільки більшість різновидів маркетингових та інших досліджень, якими оперуватимуть майбутні фахівці, базуються на системі соціологічних методів як оптимальної моделі наукового пошуку.

Сьогодні, коли суспільство характеризується активними процесами перетворення в соціально-економічному, політичному житті, студентська молодь мотивована на серйозне ставлення до предметів, які безпосередньо пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю. Тому з широкого спектра системи соціологічного знання необхідно включати ті підрозділи, які найтісніше пов'язані з характером майбутньої професійної діяльності людини з технічною освітою.

Розробляючи програми курсів соціології, необхідно ставити завдання не лише забезпечити студентів цілісною системою соціологічних знань, але й викликати інтерес до соціологічних аспектів життєдіяльності суспільства в цілому та виробничих організацій зокрема, показати значення оволодіння соціологічними знаннями для професійної діяльності інженера — організатора виробництва.

Майбутня робота випускника ВНЗ, особливо в умовах ринкової економіки, постійно буде виводити його на такі ситуації професійної діяльності, вирішення яких без соціологічного аналізу, соціологічного матеріалу буде просто неможливим. Це пов'язано, насамперед, з актуалізацією проблеми менеджментного забезпечення всього комплексу господарчо-економічної, техніко-технологічної, фінансово-комерційної, виробничо-трудова діяльності.

Розробляючи тематику, зміст та конкретні завдання курсів «Соціологія», необхідно забезпечити найсприятливіші умови для вирішення цілого комплексу взаємопов'язаних і в той же час відносно самостійних завдань. Найважливіші серед них такі:

1. Знайомство студентів з основними методами збору та аналізу соціологічної інформації (програма дає можливість студентам практично випробувати такі методи збору інформації, як контент-аналіз документів, різні види опитувань, соціологічні тести, включене та невключене спостереження тощо). Знайомство з структурою, типологією, динамікою протікання конфліктної взаємодії, оволодіння методами запобігання, діагностування конфліктів та управління ними.

2. Оволодіти навичками самостійного соціологічного аналізу, соціально-психологічного діагностування (важливим елементом програм є самостійна робота студентів над розробкою проектів програм для вивчення громадської думки).

Також для демонстрації значущості соціології в сучасному суспільстві може бути така низка підтверджень:

1. Соціологія завдяки чисельним емпіричним дослідженням сприяла розвитку детальнішого пізнання і глибшого розуміння сучасного суспільства;

2. Соціологія піднімає важливі проблеми природи індивідуальної моральної і правової відповідальності, досліджуючи соціальний контекст людських дій;
3. Соціологічні знання значно сприяють розвитку інших дисциплін, зокрема історії, філософії і економічної науки;
4. Соціологію можна розглядати як нову форму свідомості, особливо чутливу до дилем секуляризованої індустріальної цивілізації.

Висновки

Сучасна соціологія — одне з найважливіших досягнень людського розуму, теоретичне відображення соціально-політичної діяльності, без якої неможливе існування суспільства. Соціологія — науковий орієнтир, що здобуває особливе значення в умовах демократизації суспільства. Саме, у сучасних умовах доля кожного залежить від рівня функціонування політичних, владних структур, інститутів, державних механізмів, дієвості й обґрунтованості соціально-політичних рішень. У цей час соціологічні знання визначають можливості конструктивних сил, зосереджують на подоланні гострої кризи всієї соціальної системи. Саме зараз в сучасному українському суспільстві існує необхідність забезпечити усіх майбутніх кваліфікованих спеціалістів комплексним соціологічним знанням, яке вони будуть застосовувати у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лузік Е. Методологічні основи гуманітарної підготовки спеціаліста технічного університету / Е. Лузік // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 14—19.
2. Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 2. — С. 5—7.
3. Омельченко В. В. Соціологія в системі вищої технічної освіти: динамічний розвиток чи крок назад / В. В. Омельченко // Український соціум. — 2004. — № 3 (5). — С. 77—86.
4. Николаевский В. Н. К вопросу о социологическом образовании студентов не социологических специальностей / В. Н. Николаевский, В. В. Омельченко // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. — Харків : Видавничий центр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 2002. — С. 522—526.
5. Лабораторії соціологічних досліджень ВНТУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://socio-lab.osvita.com.ua>.
6. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс ; наук. ред. О. Іващенко ; пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник. — К. : Основи, 1999. — 726 с.
7. Шаповал М. Ю. Загальна соціологія / М. Ю. Шаповал. — К. : Укр. Центр духов. Культури, 1996. — 368 с.

Рекомендована кафедрою культурології, соціології, педагогіки та психології

Стаття надійшла до редакції 2.11.10
Рекомендована до друку 30.11.10

Слободянюк Анатолій Володимирович — доцент кафедри культурології, соціології, педагогіки та психології.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця